

DVOJČIČI IN PODOBNE FRAZEOLOŠKE ZGRADBE V SLOVENŠČINI

Dvojčiči so frazeološke tvorbe, sestojče iz dveh (tudi treh ali štirih) delov. Prvi tip dvojčičev je čista ponovitev (*da da*), zatem s prilastkom istega korena (*norec nori*, *trapa trapasta*, *bel prebel*) ali pomena (*strela gromska*), oz. s protivnostjo ali dopolnjevalnostjo (*podnevi in ponoči*, *križ kraž*, *oče in mati*) itd. Radi so okrašeni z rimo (*vik in krík*), aliteracijo (*bodi Peter bodi Pavel*) ali asonanco (*ne tič ne miš*). Primerjava slovenskih in nemških frazeologemov kaže kar veliko podobnost the dveh jezikov (s sosednjo italijanščino pa je manj ujemanja).

»Twins« are the phraseological figurative formations comprised of two (possibly of three or four) parts. The first type of twins are those with literal repetition (e.g., *da da*). The next type are the examples that contain the attribute with same root (*norec nori*; *trapa trapasta*; *bel prebel*), meaning (*strela gromska*), or words that are in an antonymic or complementary relationship (*podnevi in ponoči*; *križ kraž*; *oče in mati*), etc. Often twins are ornamented by rhyme (*vik in krík*), alliteration (*bodi Peter bodi Pavel*), or assonance (*ne tič ne miš*). The comparison between Slovene and German phrases shows considerable similarity between these two languages (while there is not as much common with Italian).

1 Dvojčiči in podobne frazeološke zgradbe (strukture) so mi likovni (figuralni) frazeologemi, ki jih imenujejo (prim. Burger, 38) dvojčični obrazci; glede na večje število sestavin potem tako še trojčiči, četverčiči ... Dvojčiči so npr. zveze kot *kratko in jasno* ali *z ramo ob rami*, vse do zgradb kot *trapa trapasta* itd.

1.1 Najprej podrobneje o dvojčičih.

1.1.1 Najpreprostejša oblika dvojčičev je ponovitev dane besede, npr. (z besednovrstnim zaporedjem) *SAM ti ti*, *Janez Janez*, *PRID grd grd*, *prima prima* (zadevica), *PRISL daleč daleč*, *tiho tiho*, *GLAG beži beži*, *gledam gledam*, *gazimo gazimo* (*gosto mečavo*) Bor, *POVDK tiho tiho* (*smo bili*), *čiča čiča* 'sedeti' otroško, *CLEN da da*, *komaj komaj*, *ne ne* itd. Kakor je iz naših primerov videti, so taki dvojčiči lahko samostalniški, pridevniški, prislovni, glagolski, povedkovniški, členkovni, morda še vezniški (*in in*), gotovo pa še medmetni: *ha ha*, *joj joj*, *hazi hazi* (zadnje Mostec: vabni klic za zajce, v SSKJ ga ni), *lok lok*. Take podvojitve imajo navadno stopnjevalno vrednost nasproti enostavni besedi. Npr.: *Pridi pridi* 'pridi vendar', *ne ne* 'nikakor ne', *komaj komaj* 'z največjim trudom'. Dvojčiči se v naših slovarjih navajajo redkeje, še najpogostejše, ko gre za medmete, npr. pri Pleteršniku: *hà medm.*, *ha ha* ali *ha ha ha* (izraz za smejanje), pri Glonarju 'večkrat ponovljeno pri velikem začudenju izraža smejanje': *ha, ha, ha*; v SSKJ *ha, ha, ha se je smejal*; *časa ima malo malo* 'zelo malo'.

Oblikovno značilno za te dvojčiče je, da prvini nista ločeni s premorom, se torej pišeta brez vejice vmes. Če pa se mednju postavi vejica (*hitro, hitro*), potem to pri meni pomeni toliko kot 'hitro, zelo hitro', ne pa morda 'hitro, hitro'; to spominja na obrazce pri MEDM, npr. *joh prejoh*, v SSKJ tudi *joh sprejoh* (Plet.: 'o gorje, trikrat

gorje') ali na pridevniške primere kot *bel prebel* 'bel, snežno bel', *lep prelep/sprelep* 'nadvse lep'.

1.1.2 S primeri kot *bel prebel* smo se dotaknili že stopnjevalne oblike teh obrazcev. Te sem mogel ugotoviti za prislovne, pridevniške in povedkovniške besede: PRID *bel prebel*, *temen pretemen* 'temen, nadvse temen', *dober predober*, morda 'dober, res dober', PRISL *milo premilo* 'milo, nadvse milo', *daleč predaleč* 'daleč, zelo zelo daleč', *kmalu prekmalu*, POVDK *tiho pretiho* 'tiho, kot miš tiho', *všeč prevšeč* (zadnje ni v SSKJ) 'pogodu, nadvse pogodu', morda še *treba pretreba* 'potrebno prepotrebno', *sram presram* (prim. Mene je presram, da bi ...; ni v SSKJ), MEDM že omenjeno *joj prejoj* 'gorje, trikrat gorje'. Primeri kot *čudo prečudo* pa so pač povedkovniki: Plet. *čudo prečudo* 'kakšen čudež' (*prečudo* ni v SSKJ, pač pa *čudo prečudno*, pri *čudo*).

Morda so pravkar obravnavanim podobni tipa *pravi pravcati* (SSKJ *lik iz/pravega pravcatega izlata*), *droben droben* 'droben, čisto droben'. Mogoče bi bilo pač tudi *malo malce/majčkeno* (počakaj)/ 'malo, prav malo'.

1.1.3 Druga vrsta dvojčičev so priredne ponovitve z vezalnimi vezniki, posebno z in: SAM *prošnje in prošnje* 'prošnje in zopet prošnje', *tisoči in tisoči* (SSKJ *iz tisočev in tisočev delov*; *tisoč in tisoč jih je bilo*), PRISL *več in več* 'več in zmeraj več', *dalj in dalj*, GLAG (*Ti pa*) *garaj in garaj* 'ti pa težko delaj in spet delaj'. – Taki primeri so tudi z enim opustnim delom zložene besede ali besedne zveze: *sto in stokrat* (tudi v SSKJ: ekspres. 'velikokrat'), *iz tega in tega razloga*, *na tak in tak način*, *tega in tega dne*, *do tja in tja*.

1.1.4 Podredno obliko imamo pri pnovitvi istega samostalnika, vendar drugega za predlogom. Take predložne zveze se dobijo za vse sklonе, družljive s predlogi, z dajalniškim še najmanj: ROD *zrno do zrno* (morda), DAJ *človek proti človeku*, *krajcar h krajcarju*, TOŽ *dan na dan*, *kamen na kamen*, MEST *hiša pri hiši* (tega naši slovarji nimajo), *mesto ob mestu*, *človek pri človeku*, *ramo ob rami* (stil.), OR *dan za dnem*, *otrok za otrokom*. Primeri s (vsaj na videz) PRISL: *malo po malo* (Plet. 'polagoma'; SSKJ *malo po malo sneži*). Prim. še *repa na repo* (ni v SSKJ) 'včeraj repa, danes repa'. V nekaterih primerih gre pri jedru besedne zveze mogoče za tožilnik, npr. *dan na dan*, *leto za letom*, *uro za uro*.

So tudi primeri s po dvema predlogoma, s po enim pri vsaki prvini: z *ramo ob rami*, z *roko v roki*, z *rame na ramo* (tudi v SSKJ), s *knjigo proti knjigi*. Stilistično in puristično so bili ugovori proti takemu po nemščini posnetemu z enim predlogom npr. *ramo ob rami*, *roko v roki*.

1.1.5 Obstajajo tudi sopomenski dvojčiči, npr. *nikoli in nikdar* (zanimivo moščansko: *nì in nìkdar* – morda je *ni* neopuščen del besede *nikdar*), *reče in pravi*, *vsekano ali vbodeno*, *milo za drago* (po SSKJ 552: *Vrnil mu je milo za drago* 'za žalitev, krivico se mu je maščeval tako ali še huje, kot je bila storjena njemu samemu'), sleng. *milo za žajfo*, *šilo za ognjilo*, 'milo za drago'.

1.1.6 Verjetno je poseben tip s *pà*: *tí pà tí*, *Jánež pà Janez*, v poudarjenem pomenu 'Janez gotovo', v primernem sobesedilu ali sotvarju pa ironično 'Janez nikakor'.

Tem frazeologemom se bližajo tudi podredni primeri kot *norec nori* (v Plet. tega ni, tudi ne v SSKJ), ki tudi izražajo stopnjevanje, torej v določenem smislu ustrezajo

tipu *bel prebel*. V jedru besedne zveze je samostalnik, spremljan s pridevnikom istega korena in v zapostavi. Kadar netvorjenega pridevnika ni, se napravi tvorjen s pridevniškim priponskim obrazilom iz samostalnika, npr. *trapa trapasta*, *donda dondasta* (pri Glonarju: 2. 'debelo, veliko dekle', pri njem /v nasprotju s SSKJ/ izkazan tudi pridevnik *dondast*). Tako tudi *trapa trapasta* (moško *trapec trapasti*, pri Plet. 'eine dumme Person', po našem pretežno vendar ženska). V SSKJ *trapa trapasta* »kot psovka«, kar je preostra oznaka. Prim. še *trola trolasta* (Mostec), *revna revna* (Mostec, v SSKJ tega ni).

1.1.7 Istokorenski pridevnik lahko zastopa sopomenska prвина, npr. *bedak neumni* (poleg možnega *b. bedasti*), *strela gromska* (v SSKJ *gromska strela*), *falot lumparski* (Mostec). Primeri kot *gromska strela* so kot izpeljanke iz tipa *grom in strela* (prim. nem. *Donner und Blitz*).

1.2 Dvojčiči in podobne likovne zveze z različnimi besedami sploh

1.2.1 Tipičen primer za take dvojčiče je npr. *noč in dan* (SSKJ), *denar ali življenje* ali *ogenj in voda*.

Z veznikom *in* se povezujejo pretežno protipomenske besede (naj bodo nasprotne, dopolnjevalne, vektorske ali pragmatične – Mistrík 1988, 78), kakor npr. *mlad – star*, *resnica – laž*, *kupovati – prodajati*, *mož – žena*. Poleg primerov s samostalniki – kot nakazano – so tudi taki s pridevniki: *priden in len*, in s prislovi: *podnevi in ponoči*, *povsod in nikjer*, pa tudi taki s členki, npr. *da in ne* oz. glagoli *roditi se in umreti*, *Hoče in noče*, *dajati in jemati*, *kupovati in prodajati*, *vprašati in odgovoriti*, *priporočati in odsvetovati*, *ljubiti in sovražiti*. Primerov je seveda še več, npr. *živi in mrtvi*, *staro in mlado*, *premalo in preveč*. – Protipomenke nastajajo tudi s predponjenjem, npr. *srečen in nesrečen*, *poklican in nepoklican*, *zgode in nezgode*, *moralen in amoralen*, *strup in protistrup*, *talentiran in antitalentiran*, *delec in antidelec*, *mortalen in immortalen*, *Slovenci in Neslovenci*.

Za dvojčiče, katerih prvini se protistavita z vezalnim *in*, je značilno, da se na prvo mesto stavi ugodnejša ali pogostnejša ipd. enota, npr. *poleti in pozimi*, *prej in slej*, *sem in tja* (nem. z obrnjenim zapovrstjem besed), *dobro in slabo*, *vreden in nevreden*. Izjema se zdi *levo in desno*, vendar ne smemo pozabiti, da je bila nekoč tudi v Avstriji »leva stran« v prometu prav predpisana. V zapovrstju *krivo in pravo* je pač namig na možnost, da je *pravo* vendarle mogoče doseči, čeprav je sicer *krivo* za mnoge običajnejše. Prim. še *da in ne*.

Poleg razmerja nasprotij ima *in* tudi še vlogo povezovati take dvojice, pri katerih oba člena skupaj dajeta celoto dopolnjujočega se; taka člena pa nista protipomenska, npr. *na dolgo in široko* (pri Plet. 'weitschweifig'); SSKJ *kakor je dolg in širok*, ali *na dolgo in široko*. Določeno nasprotje je tudi v oblikoglasni samoglasniški premeni brezvezno povezanih enot tipa *križ kraž* (Plet. *kraža* 'nenačrtno napacane črte' s primerom *križe kraže delati* – kar se nato v SSKJ glasi *delati križe kraže*). Nadaljnji primeri te vrste so *tik tak* ali *ura dela tika taka* (tipično oglašanje pri uri), *cik cak 'takoj'* (v SSKJ ni zabeleženo). Nasprotje se izraža tudi s protistavo *i – a*, torej med svetlim razpršenim in strnjenim. Drugačna protistava v premeni je podana z *i – o*, npr. *pika poka* (posnemanje udarcev pri mlačvi s cepi), ali *bingel bongel*

(Plet. za *bingel* navaja izraz *schwings-*, SSKJ 'posnema zvonjenje', kar se občuti kot svetlo nasproti temnemu. Pri Plet. *pika poka*, *pika pok* medm. 'posnemanje zvoka pri mlačvi'.

So še druge vrste premenjavanja, npr. vzglasnih soglasnikov: *lari fari* (SSKJ *larifari* 'nesmiselno, prazno govorjenje'), *pel mel* (SSKJ *pêle – mêle* 'mešanica, zmes'), *hokus – pokus* (SSKJ: in *hokuspokus*) 'pri čaranju izraža željo, ukaz, da se zaželeno zgodi', *enci benci*, preštevanka: *Enci benci na kamenci*, / štiri miši, v uh' me piši, / vija vaja ven' – vse primeri s soglasniško razločevalnim vzglasjem, oz. s soglasnikom nič nasproti soglasniku. Redkeje imamo v izglasju drugi člen opuščen: *hoha hoj* 'vabi harmonika na ples' – *hoja hoj hej*, *jumpajdija jumpajda* (tu na koncu opuščen *ij*).

Celota se izraža s pari: *Peter in Pavel*. Navadno sta parni besedi različnega spola: *mož in žena*, *bratje in sestre*, *fantje in dekleta*, *stric in teta*. In iz živalskega sveta: *konj in kobila*; ali pa je razlika v rodu: *krava in tele* (prim. tudi *krava s teletom*), *mati in otrok*, *mati in hči*, *oče in sin* itd. Prvotno zaporedje moški in ženske je danes obrnjeno, npr. *gospe/dame in gospodje*, in tudi *staro in mlado* (poleg *mlad in star*). Prislovne zveze: *podnevi in ponoči*, v *petek in svetek*, na *tem in na onem svetu*. Tako poskušajo zajeti celotni obseg »spektralnih« enot: *poleti in pozimi* 'v vseh letnih časih'. – Pač dopolnjevalni so tudi brezvezni primeri kot *goli bosi* (*Otroci so mi goli bosi* – Mostec), pri Plet. *gol in bos*, SSKJ navedeno pri *gol*.

Poleg vezalnega *in* se v likovnih zvezah rabita tudi *pa* (pogovorno) in *ter*, sta pa sorazmerno redkejša. Primeri za *pa*: *Kruha pa sira* (*nam daj*), *počasi pa previdno*, *čast pa slava*, *sem pa tja* (pri Plet. *s/em/ pa tam* hoditi jvžšt., v SSKJ zastarelo), *tu pa tam*. Zelo običajno je *to pa to*, *tu pa tam*. Nekaj drugega je *tó pà tó*, kar je treba primerjati z *Jánež pà Jánež* 'Janez gotovo' (in to se rabi ironično 'Janez ravno ne'). – Zadnji vezalni veznik, *ter*, se v dvojčičih uporablja zelo redko: edini primer z njim je *sem ter tja*, tudi *sem ter tam*.

Važen povezovalc v dvojčičih je še *ne – ne*. Tako se navadno stopnjujejo protipomenke: *ne tič ne miš* (pri Plet. *ni ptič ni miš* 'ni nikak izrecni značaj'), *ne krop ne voda* (Plet. 'nima izrazitega, odločnega značaja'). Tako tudi pri pridevniških besedah: *ne belo ne črno*, *ne priden ne len*; in prislovno: *ne tu ne tam*, *ne tako ne tako*; z dvema členkoma: *ne dà ne nè*; povedkovniško: *ne biti ne konca ne kraja* (Plet. *nima ne konca ne kraja*).

1.2.2 Protivni pomen bi imeli v primerih kot *on, ne ona*, če bi to bil dvojčič. (Prim. *on in ona*: *ne on ne ona*; *ona, ne on*.) Poudarjeno *ne – ne* se izraža z *niti – niti* (SSKJ: »za poudarjeno zaključevanje pri vezanju takih a) stavčnih členov: *ne pogreša niti jedi niti pijače*, b) stavkov: *pomilovanja niti ne potrebuje niti ne želi*«).

1.2.3 Ločni dvojčiči se povezujejo z *ali* (*ali – ali*, *bodi(si) – bodi(si)*); mogoča je tudi brezvezna varianta: *Tine ali Bine* (s »protialiteracijo« in rimanjem), *petek ali svetek*, *tako ali drugače*, *takoj ali po dogovoru*, *rad ali nerad*, *greš ali ne (greš)*. – Z dvodelnim *ali*, *bodi(si)*: *Ali ne more ali noče*; *rad ali pa nerad*; *bodi stara bodi mlada* (navadnejše: *naj bo stara ali mlada*); SSKJ *službo lahko nastopi bodisi takoj bodisi čez pol leta*. – Brezvezna oblika tega je vrste *danes jutri*, *poštenjak nepoštenjak/nepoštenjak*, *lepa ne lepa*.

1.3 Dvojčiči se dovolj pogosto krasijo z zvočnimi liki, posebno z rimo, vendar tudi z asonanco (prizvočjem). Iz mojega korpusa glede glasovnih likov vidimo naslednje; najpogostnejše je rimanje, nato aliteriranje, so pa primeri tudi za asoniranje. Včasih bi lahko celo govorili o liku (že omenjenem) protialiteracije, kakor v primeru *hrušč in trušč*.

Rimanje

vik pa krik
hrušč in trušč
ne bev ne mev
kristjan in pogan
vzhod in zahod
prej in slej
Tine ali Bine
šilo za ognjilo
vsakršen pa nikakršen
hočeš nočeš
jokaj pa stokaj
rada nerada
brati in pisati
ne hudiča ne beriča
zgode in nezgode
enkrat ni nobenkrat
od petka do svetka
čaka pa čaka

Aliteriranje

bodi Peter bodi Pavel
bodisi pozimi ali poleti
papir pa pero
tu pa tam
prej ko prej
nisem in ne bom
ni ne konca ne kraja
ne naprej ne nazaj
mačke in miši
od konca do kraja
brez konca in kraja
list za listom
trapa trapasta
Pepa pepasta
pravi pravcati
nikoli in nikdar
vsekano ali vbodeno
hopla hop
drevi in davi
nikoli in nikdar
premalo in preveč
ne tu ne tam

Asoniranje

ne tič ne miš
(kakor je) dolg in širok
berač in kralj
staro in mlado
ne levo ne desno
gori in doli

Pri rimanju se število primerov močno poveča s ponovitvami (vse take primere je treba pojmovati tudi kot aliteriranje).

2 Trojčiči so zaradi svoje neštevilnosti v bistvu za nas nepomembni. Naj navedemo le glavne tipe: prvi tip je *ne dež ne burja ne mraz; Prišel, videl, zmagal*. Zelo značilna skupina je preprosta ponovitev: *ha ha ha* (vrsta smeha); potem taka z zgradbo *x y y*, npr. *tra la la* (pri Plet. neizkazano; SSKJ »izraža veselje, razigranost: *tralala, tralala, so se veselili otroci*«); prim. še *hopsasa: tralala hopsasa*. Prav tako onomatopejski so še *juhuhu* (Plet. 'tako se vriska'), *rompompom* (SSKJ 'posnema glas bobna ali glas pri udarjanju, trkanju', izraža tudi 'grožnjo, nejevoljo'). – Zadnje vrste trojčič je tipa *bim bam bom*: glede na premeno samoglasnikov *i a o* je kot svetlo, strnjeno, temno, medtem ko *bm* nosi pomenskost zvona.

Še nekaj čistih ponavljalnih primerov za trojčiče: *pip pip pip* 'posnemanje zvoka elektronske naprave', *lok lok lok* (oglašanje pri pitju – SSKJ 'posnema glas pri prelivanju tekočine skozi ozko odprtino: *lok lok lok je teklo iz steklenice*'), *cap cap cap* (posnema šume pri korakanju – SSKJ: 'posnema glas pri padcu ali počasni hoji: *cap, cap, cap, so se slišale stopinje*); *tok tok tok* (šum pri trkanju; SSKJ: *potrkalo je*

na vrata: tok tok tok); *raci raci raci* (Mostec, vabni klic za race, v SSKJ ni); *na na na* 'vabljenje živali' – v SSKJ ni, imajo samo dvojčič: *piška, na, na*; poleg *na, sivec* (Mostec: *na, lisa, na*); pač pa je v SSKJ pri *pi pi*: *vrgla je zrnje in klicala, pi, pi, pi*. V SSKJ je tudi *su su* kot 'klic drobnici' – na Mostecu velelnica za svinje (prim. lat. *sus* 'svinja').

Četverčiči so pač le vabni klici, npr. *pi pi pi pi* za piščance.

3 Lahko bi se vprašali, v kakšnem razmerju s temi tvorbami so naše in drugo-jezične dvojčične oblike.

3.1 Najbolj smiselno se zdi pač primerjati z nemščino. Na podlagi analognih primerov, kakor jih dobimo pri Fleischerju (19, 111–115) glede tega lahko ugotovimo naslednji korpus:

das Tun und Treiben
das Kommen und Gehen
das Wachsen und Werden
Für und Wider
null und nichtig
klipp und klar
frank und frei
weit und breit
dann und wann
dann und dann
mit Ach und Krach
mit Sack und Pack
nach Jahr und Tag
auf Schritt und Tritt
per Bausch und Bogen
an Ort und Stelle
aus nah und fern
im großen und ganzen
seit eh und jeh
ganz Auge und Ohr
von echtem Schrott und Korn
Mund und Nase aufspere
Himmel und Hölle
hoch und hell versprechen
auf du und du stehen
Hand in Hand
Auge in Auge
Hals über Kopf
von Ort zu Ort
von Zeit zu Zeit
auf Biegen oder Brechen
über kurz oder lang
früher oder später

dejanje in nehanje
prihajanje in odhajanje
rast in postajanje
za in proti
prazen nič
kratko in jasno
ledik in fraj
daleč naokoli
kdaj pa kdaj
tedaj in tedaj
z jokom in stokom
cokum pokum (neknjižnojekovno)
čez let' in dan
tesno za petami
vse vprek
na licu mesta
od blizu in daleč
vsega skupaj
od kje kdaj (Mostec), od nekda
same oči in ušesa
pravi kerle
z odprtimi usti/odpreti oči in ušesa
pekel in nebo (Prešeren)
za trdno in sveto obljubiti
biti na ti
z roko v roki († roko v roki)
iz oči v oči († oči v oči)
na vrat na nos
iz kraja v kraj
od časa do časa
na vso silo
prej ali slej
prej ali pozneje

mehr oder weniger
nicht aus noch ein wissen
grau in grau sehen
mehr schlecht als recht
von heute auf morgen
weder gehauen noch gestochen
sang- und klanglos
sage und schreibe
(wie) gesagt, (so) getan
das ist gehupft wie gesprungen
wenn schon – denn schon

bolj/več ali manj
ne vedeti ne kod ne kam
videti vse sivo
prej narobe kot prav
od danes do jutri
ne vsekano ne vbodeno (Finžgar)
ne duha ne sluha
reci in piši
rečeno storjeno
Pa bodi ti Peter, bom jaz Pavel
Če gre, zakaj ne; če že – potem

In iz H. Burger et. al. (1982, 409–422):

auff und nieder
Gift und Galle spucken
Hals über Kopf
Hand in Hand
hin und wieder
in Hülle und Fülle
Jung und Alt
Jahr und Tag
klipp und klar
Krethi und Plethi
kurz und gut
Leib und Gut verlieren
Lug und Trug
Mann und Frau werden
mehr denn je
mehr oder weniger
mehr und mehr
noch und noch
null und nichtig
von Pontius zu Pilat laufen
vom Regen in die Traufe kommen
Schritt um Schritt
Schulter am Schulter
auf ihr speyß und kost
Tag und Nacht
Tag für Tag
von Tag zu Tag
Vater und Mutter
von Zeit zu Zeit

gor in dol
ogenj in žveplo bruhati
na vrat na nos
z roko v roki († roko v roki)
sem pa tja (časovno)
dosti in preveč
staro in mlado
leto in dan
kratko in jasno
Peter in Pavel (?)
kratko in malo/kratko malo
zgubiti telo in dušo
laž in prevara
postati mož in žena
bolj kot kdaj koli
bolj ali manj
bolj in bolj
še in še
prazen nič
od Poncija do Pilata tekati
piti z dežja pod kap
korak za korakom
z ramo ob rami († ramo ob rami)
(za) jedačo in pijačo
noč in dan
dan za dnevom
iz dneva v dan
oče in mati
od časa do časa

Če primerjamo dvojčiče nemščine in slovenščine, vidimo, da sta si v tistih primerih, kjer dvojčič obstaja v obeh (veliko primerov je, ko jezika hodita vsak svojo pot), vendar v marsičem zelo blizu. Večkrat so tudi zgradbeno enaki, npr. ob primerih iz Fleischerja: *Für und wieder – za in proti*; *aus nah und fern – od blizu in daleč*; *Hand in Hand – roko v roki*. Ne vem, ali je mogoče dokazati, da so te sklad-

nosti prevzemni prevodi, verjetno pa so tisti, ki so jih naši puristi kot nemške poskušali pregnati (*oko v oko, ramo ob rami*).

Večkrat je le manjša razlika v uporabi predlogov, npr. *priti z dežja pod kap* (nem. *vom – in*), ker se v slovenščini govori *biti na dežju* in ne *v dežju*. Dvojčič *od Poncija do Pilata* sta oba jezika dobila iz svetega pisma, verjetno naravnost iz latinščine.

Še zanimivejša je lahko razlika v besednem redu, npr. *Tag und Nacht* nasproti *noč in dan (joka)*, kakor da bi bil npr. jok otrok ponoči bolj vtisen kot podnevi. Prim. še *hin und wieder* nasproti *sem pa tja*, *Jung und Alt – staro in mlado* (je drlo na cesto), *Himmel und Hölle – pekel in nebo*.

Zanimivi so nadalje primeri, ki imajo skupno le po eno prvino: *Tun und Treiben – dejanje in nehanje*; *weit und breit – daleč naokoli*; *klipp und klar – kratko in jasno*; *frank und frei – ledik in fraj* (neknj.); *dann und wann – kdaj pa kdaj*; *Hals über Kopf – na vrat na nos*; *mehr oder weniger – več ali manj/bolj ali manj*; *mehr schlecht als recht – prej slabo kot prav*; *kurz und gut – kratko in malo*; *mehr denn je – bolj kot kdaj koli*.

Samo slovnično različna skupina so primeri z nasprotjem v številu: *ganz Auge und Ohr – same oči in ušesa*; *Mund und Nase aufsperrten – odpreti oči in ušesa* (za ed. prim. *imeti oko za*).

Še druga skupina so primeri, ki sicer pomenijo precej isto, toda to izražajo z različnimi besedami: *za prazen nič – null und nichtig* (torej tudi z različno skladnjo); *z jokom in stokom – mit Ach und Krach* (pomen samo približno enak); *cokum pokum* (Mostec) – *mit Sack und Pack* (glasovna prilagoditev nemškega); *vse vprek – per Bausch und Bogen* (Plet. vse zmešano, konterbunt, dobesedno: vse brez razlike); *pravi mož – vom echten Schrott und Korn*; *na vso silo/po vsej sili – auf Biegen und Brechen* (Plet. mit aller Gewalt); *prej ali slej – über kurz oder lang*; *ne vedeti ne kod ne kam – nict aus noch ein wissen*; *ne duha ne sluha – sang und klanglos* (nem. 'brez petja in zvoka'); *če že, potem – wenn schon, denn schon*; *bruhati ogenj in žveplo – Gift und Galle spucken* (nem. 'strup in žolč'); *dosti in preveč – in Hülle und Fülle* (nem. 'z orožjem in obilnostjo'); *Peter in Pavel – Krethi und Plethi*; *zgubiti dušo in telo – Leib und Gut verlieren* (nem. 'telo in imetje'); *prazen nič – null und nichtig* (nem. 'nič in nično').

3.2 Lahko bi primerjali dvojčiče slovenščine in italijanščine, posebno ker imamo zadnji čas zanimivo knjigo Dionire Fabjan Bajc. Za slovensko *ne tič ne miš* najdemo naslednja ustreznika: *né carne né pesce* (ne meso ne riba) in *né cotto né crudo* (ne kuhano ne surovo) – torej čisto različno. In za *iz oči v oči: a tu per tu* (ti s ti) oz. *a faccia a faccia – z licem v lice*; in za *kot listja in trave – a frotte* (*accor-rare/intervenire*) 'množično'.

Razlike med slovenskim in italijanskim so veliko večje kot med slovenskim in nemškim (seveda pa smo si za končno sodbo na podlagi analize v tem okviru ogledali premalo primerov).

4 V določenem smislu so dvojčiči (ali vsaj binarne oblike) tudi povedni.

4.1 Najprej v okviru prostostavčne povedi. Primeri s ponovljenimi ali nasprotnostnimi prvinami na mestu osebka oz. povedkovega določila, npr. *Srednja pot najboljša pot*, *Lepota – naravna dobrota*, *Dobrota je sirota*, *Sreča v igri, nesreča v*

ljubezni – Sfortunato al gioco, fortunato in amore/Chi a fortuna in amor, non giochi a carte. Edino povezovalo v primerih kot *Dobrota je sirota* so vsekakor le rima, besedotvorni vzorec samostalnika in nasprotnostni pomen.

4.2 Še en tip so priredni stavki protivne vrste: *Leta tečejo, nič ne rečejo.* Stavki teh zvez so navadno povezani brez veznika. Edini primer z veznikom v mojem korpusu je *Hvali morje, a drži se kraja*; celo bolje bi zvenel brez veznika (prim. slovensko *Goro hvali, v dolino se zvali*) – *Loda il mare e rimani a terra* (*Hvali morje in ostani na kopnem*). – Nasprotje ostaja med stavki in med deli posameznih stavkov: *Golk je srebro, molk je zlato* – z rimo na začetku in koncu obeh delov. Primer, ki lepo osvetljuje to štiridelnost, je naslednji: *Veleva, kdor more, uboga, kdor mora* (primer s paronimoma).

4.3 S prirednimi povedmi sorodne so podredne, precej redkejše, naslednje vrste: *Konec dober, vse dobro!* 'Če je konec dober, je vse dobro'. (Priredna vzporednica k temu bi bil tip *Konec dober, zato vse dobro.*) nekaj takih primerov je mogoče pojmovati kot bodisi priredne bodisi podredne: *Sreča v igri, nesreča v ljubezni* 'Sreča v igri pomeni nesrečo v ljubezni'. Kot ene vrste pretvorba priredja so tudi podredne povedi tipa *Kdor čaka, dočaka*: prim. priredno pretvorbo *Čakal je in dočakal*. Še en primer iz sicer najpogostejše skupine: *Kakor dobljeno, tako zgubljeno*. Prvine te povedi so z ene strani povezane z enakostjo (*kakor – tako*), z druge z nasprotjem (*dobljeno – zgubljeno*). So pa tudi drugače grajeni primeri: *Kjer se kadī, se ogenj dobi*.

4.4 Tudi taki pare stavčne vrednosti se radi rimajo, npr.: *Kdor posojuje, plačuje; Leta tečejo, nič ne rečejo; Nič ni tako skrito, da ne bi postalo očito.* In: *Lepota, naravna dota* (nečista rima).

LITERATURA

- Harald BURGER, Annelies BEHOFER, Ambros SIALIM, 1982: *Handbuch der Phraseologie*. Walter de Gruyter. 409–422 (Register 1).
- Harald BURGER, Robert ZETT, 1987: *Aktuelle Probleme der Phraseologie*. 169–186.
- Matej CIGALE, 1860: *Deutsch-slovenisches Wörterbuch*, A–L, M–Z. Laibach.
- Diomina FABJAN BAJC, 1995: *Slovensko-italijanski frazeološki slovar DVE MUHI NA EN MAH/DUE PICCIONI CON UNA FAVA* Vocabolario fraseologico sloveno-italiana. Gorica: Mohorjeva družba.
- Wolfgang FLEISCHER, 1982: *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Phraseologische Wortpaare. VEB Bibliographisches Institut. 111–115.
- Joža MATEŠIĆ, 1982: *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb.
- Antica MENANC, 1987: Gemeinsame semantische Gruppen in der Phraseologie der europäischen Sprachen. Harald Burger, Robert Zett: *Aktuelle Probleme der Phraseologie*.
- Jozef MISTRÍK, 1988: *Moderná slovenčina*. Bratislava.
- Josip PAVLICA, 1960: *Frazeološki slovar v petih jezikih. Rječnik slovenačkih, hrvatskosrpskih, latinskih, njemačkih, francuskih i engleskih fraza*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Maks PLETERŠNIK, 1894, 1895: *Slovensko-nemški slovar*, A–O, P–Ž. Ljubljana.

- Velta RÚKE-DRAVINA, 1987: Die lettische Phraseologie im Vergleich mit zwei germanischen Sprachen – dem Deutschen und dem Schwedischen. Harald Burger, Robert Zett, *Aktuelle Probleme der Phraseologie*. 169–186.
- U. SCHRÖDER, 1980: Paarformeln in Gegenwart und Geschichte der deutschen Sprache (Struktur, Semantik, Funktion). *Sprachpflege* 29, H. 10, 193 ssl.
- SSKJ I–V, 1970–1991: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Državna založba Slovenije.
- SSKJ, 1994: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, DZS.
- Jože TOPORIŠIČ, 1982: *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije. Poglavje Likovne /b/esedne zveze ali stavčne fraze. 123–130.
- – 1987: Historisch bedingter geistiger Hintergrund slovenischer Sprichwörter und Redewendungen. Harald Burger, Robert Zett, *Aktuelle Probleme der Phraseologie*.

SUMMARY

The author of this article considers »twins« (twinned phraseological structures) the phraseological pictorial formations which are visually comprised of two parts; similarly it would be possible to speak of »triplets« and »quadruplets« (however, these are rare). This type of fixed phrases is particularly common in interjections (e.g., *he he*, etc.) and has been discussed in Toporišič, *Slovenska slovnica* (1976, 1984, 1991); as pictorial phrases in *Nova slovenska skladnja* (1982). The present treatment aims to encompass the entire typology.

The first type of twins are the ones with literal repetition (e.g., *da da*). Their stylistic function is gradation, which is sometimes expressed formally as well (*bel prebel*) and sometimes with the coordinating conjunction between the two parts (*tisoči in tisoči*). Hypotaxis with prepositional phrase is possible instead of parataxis (*kamen na kamen; z roko v roki*). A more important variant are twins with synonyms (*nikoli in nikdar*) and with emphatic *pa* (*Janez pa Janez*). – The next type of examples have the attribute with the same root (*norec nori; trapa trapasta*), sometimes with synonymic second part (*strela gromska*). Some twins comprise of two different words, which are mostly in antonimic or complementary relation with copulative conjunction (*podnevi in ponoči; oče in mati*); in some cases the connected parts are similar-sounding words resulting from vocalic or consonantal alternation (*križ – kraž; Tine – Bine*); the two parts can be connected with gradational (*ne ptič ne miš*) or adversative (*on, ne ona*) or disjunctive (*Tine ali Bine*) conjunctions. – Often twins are ornamented by rhyme (*vik in krik*), alliteration (*bodi Peter bodi Pavel*), and, less commonly, by assonance (*ne tič ne miš*).

»Triplets« and »quadruplets« are less common, but they are interesting.

All set phrases with repetition can be compared to similar ones in foreign languages. The most logical comparison is between Slovene and German phrases, which quickly shows a great similarity between the two languages. The influence came from the German side, however, it was not in a form of literal translation of the borrowings. Italian phrases (sparse in the present paper) correspond to Slovene ones to a lesser degree (there is more correspondence with Croatian phrases coming from similar environments as they are typical for Slovenes).

Weakened twin formation is hidden in simple sentence examples (*Srednja pot najboljša pot*), as well in paratactic sentences (*Goro hvali, v dolino se zvali*); parataxis can be transformed into hypotaxis (*Konec dober, vse dobro 'če je konec...*). This kind of example tend to be ornamented by rhyme as well.